

дів над людиною без її згоди (1,2%), усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусова вагітність (0,3%), втягнення у злочинну діяльність (0,1%); найбільш розповсюдженими способами вербування потерпілих в Україні є: оголошення, що пропонують відмінну роботу за кордоном (21,4%), функціонування фіктивних "шлюбних агентств" (19,5%) туристичні фірми, модельні агенції (18,23%), організація стрип-барів (16,89%).

Література:

1. Шеваріхін А.О. Кримінологічна характеристика злочинів, що пов'язані з торгівлею людьми. Аналітична довідка за підсумками наукового дослідження. - К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. - 20 с.
2. Ахтирська Н.М. Торговля людьми в Україні: про що свідчить судова практика. - Київ, 2006. - 83 с.
3. Торговля людьми як проблема сучасності (соціально-правовий аналіз новітніх тенденцій) (К. Б. Левченко) // Український соціум. - 2004. - № 2 (4). - С. 34 - 39.
4. Орлеан А.М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми. Монографія. - Харків: СІМ, 2005. - Официальные предупреждения ООН о появлении новых рабынь проституции. - Ксинуа. - 1999. - 21 сент. - С. 89.
5. Стрекалов Є.Ф., Орлеан А.М. Теоретичні та практичні аспекти застосування ст. 149 КК України. // Вісник Верховного Суду України. - 2006. - № 9 (73) - С. 30 - 34.
6. Козак В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми: чи рухаємось у вірному напрямку? // Кримінальне право України. - 2006. - № 1. - С. 58.
7. Романов С.Ю. Обман как способ преступной деятельности: Дис. ... канд. юрид.наук. - Х., 1998. - С. 26.
8. Кримінальне право України. Особлива частина: Підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, С.Я. Лихова та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. - К, 1999. - С. 313.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-е вид., переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. - К.: Юридична думка, 2007. - 1284 с.
10. Івашенко В. Проблеми правового регулювання співробітництва держав у галузіборотби з торгівлею людьми // Підприємництво, господарство і право. - 2002. - № 9. - С. 85 - 87.

Стаття надійшла до редколегії 25.02.2010 р.

С.Д. Сворак

**КНЯЗЬ В СТРУКТУРІ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ КІЇВСЬКОЇ РУСІ**

Сучасна юридична наука значно розширила коло проблем, дослідження яких стало нагальною потребою в умовах відродження української

національної держави і права. До таких проблем, на наш погляд, належить вивчення статусу князя в державному вимірі Київської Русі. Практика розбудови демократичної правової держави вимагає нового осмислення історії національної державності. Кількасотлітні надбання Київської Русі у формуванні народовладної державницької культури у цьому плані являють собою багату скарбницю, з якої нащадки мають реальні можливості черпати демократичні цінності для подальшого творчого підходу у розбудові національної держави. З огляду на панування необ'єктивної концепції статусу князя в Київській Русі, поширення спрощених уявлень про державний устрій відчутною стала проблема його пересмислення. Сучасна російська наукова думка прагне розглядати нашу державу (Київську Русь) не лише початком історії російської державності, але й безпідставно вважає її феодальною, а князя трактує її засновником і володарем. Актуальність теми статті значною мірою зумовлена, крім того, ще однією, суто практичною обставиною – пошуком нашою історичною наукою національних державних цінностей, які український народ продукував у своєму історичному розвитку.

Метою і завданням статті є визначення тенденцій та особливостей формування у державній структурі князівсько-дружинного інституту влади Київської Русі, еволюції його статусу. Об'єктом цієї праці є система сформованих інститутів державної влади русів та практика їх звичаєво-правових відносин з урахуванням статусу князя і дружини. Предметом дослідження є становлення та розвиток князівсько-дружинного осередку у владній структурі Київської Русі.

Аналіз дослідження історії держави і права Київської Русі, здійснений російською юридичною та історико-правовою наукою проведений дослідниками історії Русі у XIX – XX ст. були ідеологічно упередженими. Переважна більшість вчених керувалась при вивченні сутності державного устрою давніх русів хибною методологічною концепцією марксизму-ленінізму про феодальну стадію тогочасного соціально-економічного базису¹. У книзі С. Юшкова "Нариси з історії феодалізму в Київській Русі" марксистська концепція знайшла своє відображення у висвітленні місця і ролі князя як найважливішого інституту державної влади. Питання про державотворчу роль князівської влади в Київській Русі має свою довготривалу історію вивчення. Слід зауважити, що в підручниках з історії держави і права України, які вийшли друком після проголошення державного суверенітету, також домінує концепція феодального устрою Київської Русі. У дослідженні М. Грушевського державність Київської Русі на її початковій стадії визначається як "дружинно-князівська"².

¹ Юшков С.В. Очерки по истории феодализма в Киевской Руси. - М.-Л., 1939; Павлов-Сильванский Н.П. Феодализм в удельной Руси. - СПб., 1910; Лешков В. Русский народ и государство. - М., 1958.

² Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. - К.: Наукова думка, 1991. - С. 289 - 301.

Дискусійним моментом у тлумаченні історії держави і права Київської Русі є своєрідне нашарування норманського елемента на процеси становлення та трансформації князівсько-дружинного інституту влади. Звичайно ми не заперечуємо наявність норманської складової у процесі формування Києворуської держави і права, однак провідним носієм державницької культури давніх русів є вони самі. Аналіз юридичної літератури останніх років стосовно державно-правового устрою давньоруської спільноти засвідчує, що окремі питання, розглядаються істориками держави і права неупереджено і об'єктивно¹. Однак, серед кола проблем ключовим і складним є визначення ролі князя як інституту державної влади Київської Русі. Звертаючись до "Енциклопедичного словника" Ф. Брокгауза та І. Єфрона, виданого у 1895 р., знаходимо, що термін "князь" у слов'ян визначається як представник професійного військово-дружинного охоронного формування, його провідник, воєвода. Він мав право представляти державу у міжнародних відносинах, був урядовцем держави, однак влада князя не була безконтрольною. З ним і над ним діяли "рада старійшин" і народу – Віче, кому він присягав у дотриманні звичаєвих законів. Його обов'язком був захист держави від внутрішніх і зовнішніх ворогів, призначення деяких чиновників, нагляд за градським порядком, землями, будівлями, ринками, розгляд скарг².

Власне, у цьому словнику сконцентрована квінтесенція тогочасної юридичної думки стосовно ролі князя у Київській Русі. Зауважимо, що автори словника звернули увагу на наявність контролю з боку народу за діяльністю князя як інституту державної влади. Отже, у площині взаємин князя і народу для цього дослідження суттєвим є, насамперед, його підконтрольність Віче тобто, належність князя до структури державної влади Київської Русі, що обумовлювало його взаємозалежність і взаємопроникність. Оскільки державна влада є структурованою і багатофункціональною, то вона повинна була забезпечити поєднання мотивації всіх владних суб'єктів зі своїми функціональними потребами.

Князь з дружиною, як невід'ємний суб'єкт державотворення Київської Русі, характеризується частиною вітчизняних науковців як уособлення одноосібної монархічної влади, що (як ми раніше з'ясували) є доволі далеким від історичної реальності. Розглядаючи історію появи варязької дружини з її князем Олегом у Києві, слід зазначити, що вона значною мірою міфологізована. Оцінюючи роль варягів у державотворчому процесі давніх русів, І. Шаскольський стверджував: "Норманізм – це перебільшення ролі норманів у різних сферах життя Давньої Русі"³. Щоб досягну-

¹ Єрмолаєв В. Віче в Київській Русі: питання компетенції (IX – середина XII ст.) // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 4. – С. 45 – 55.

² Брокгауз Ф.А. Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. – Т. XV. – Лейпциг. – С. Петербург, 1895.

³ Шаскольський І.П. Норманская теория в современной буржуазной науке / И.П. Шаскольський. – М.-Л., 1965. – С. 5.

ти роль першого в історії держави і права України князя, доречно залучити пояснювальну схему Н. Полонської-Василенко. Вона вважає нелогічним свідчення літопису про те, що Олег, в складі дружини якого були "чудь, словени, меря, весь і кривичі, підступно забив Аскольда і Дира і став правити Києвом"¹.

На нашу думку, погляд О. Прицака щодо військової акції Олега до Києва відбиває економічні й військово-політичні інтереси надетнічних купецьких груп, у складі яких були й представники Полянської землі і особливо Києва. Вони не лише освоїли Дніпровський водний торговельний простір, а й створили систему давньоруських міст, які розвинулися за рахунок міжнародної торгівлі. Тобто військова акція Олега до Києва реструктурувала торговельний шлях, переносячи його з Волги до Дніпра, та забезпечила формування нових агентів обміну товарами. Водночас, завдяки свідомому спрямуванню військово-політичної акції на розширення і закріплення геополітичного простору відбувається активізація прихованого потенціалу інших земель, що розвивалися, але не був задіяний.

Особливістю становлення і розвитку держав Європи IX – XI століття було втручанням військових сил, які структурували внутрішню і зовнішню політику суб'єктів, зацікавлених у розширенні і зміцненні торгівлі руських міст. Головна роль у трансформації об'єктивних умов належала військово-охоронній силі, яка забезпечувала збереження політично стабільної ситуації і сприяла розвитку продуктивних сил. Відомо, що на той час військова сила слугувала ефективним засобом творення не лише держав з етнічно однорідних, замкнених у собі ареалів, але й освоєння геополітичного простору. Типовим прикладом свідомої військово-політичної модифікації геополітичної реальності було розгортання Олегом акцій з об'єднання руських земель та завоювання шляхів для успішного ведення торгівлі з Візантією.

Русько-Візантійські угоди 907 та 911 років засвідчують, що вони були традиційними, не визначеними правом. У статтях цих договорів фігурують купці-воїни, які представляли головні торговельні міста Дніпровського водного шляху "з варяг до греків". Фактично, право на пільги руським купцям-воїнам в такий спосіб було завойоване силою. Це право стало юридичним виразом завойовницької сили. Визначною статтею цього договору була та, що "визнавала право безмитної торгівлі" для купців руських земель². Так само, данинна залежність східнослов'янських племен радимичів, уличів, тиверців та інших від Києва спочатку спиралася на військову силу, яка пізніше переросла в історичну традицію договорних відносин.

Найістотніша характерна риса договорів Олега з Візантією пов'язана з тим, що руська державність легітимізувала себе в геополітичному просторі

¹ Полонська-Василенко Н. Історія України / Н. Волонська-Василенко. - К.: Либінь, 1995. - С. 95.

² Там само. - С. 97.

та прилучилася до державницької правової культури. Адже норми договору передбачали сувору регламентацію діяльності суб'єктів, які його уклали, що сприяло визнанню руських державних інститутів влади суб'єктами міжнародного права. Зрештою, внаслідок договірних відносин формується нова державницька правова культура, народжується правова процедура набуття чинності договору шляхом прийняття присяги і клятви з вираженням суб'єктивно-особистісним компонентом. Визнання державами цієї суб'єктності стає не лише юридичним фактом, а й невід'ємною частиною державної міжнародної політики. Поступово у договорах Русі з Візантією, починаючи з 866 р., далі 907, 911 і 945 рр., підсилюється юридично-правовий елемент, що приводить до відтворення руського звичаєвого права. Запровадження до державницького життя русів правових документів у формі юридичних договорів сприяло взаємозбагаченню елементами правових культур, та досвідом їх юридичної діяльності¹.

Норманський елемент не був вільним від впливу давньоруської купецької верстви та інших над етнічних структур. Проте його діяльність у єднанні руських земель-полісів та встановленні міжнародних політичних і торгівельних зв'язків не була сліпим відтворенням суспільних вимог. Діалектика автономності руських земель-полісів, ґрунтована на торгівельній діяльності закритого типу, потребувала орієнтації на розширений простір. Тому князівська дружина Олега і його наступників перебуваючи на службі купецьких організацій, завоювала не лише руський торгово-економічний простір з його монетарною економікою, але й перетворила його на суб'єкт нового державотворення.

Щоб осягнути роль варягів у творенні давньоруської держави і права, доречно прислухатись до думки Б. Грекова. Він пише, що нормани включились у процес внутрішньої і зовнішньої торгівлі на величезному просторі від Приладозжя до низин Дніпра. Проте рівень їх правової, політичної і державницької культури був нижчим, ніж у південно-східних слов'ян, про що свідчить майже повна відсутність їх наукової термінології у старослов'янській мові². Цей факт пояснюється тим, що до IX ст. південно-східна група слов'ян вже розширила свій політичний і економічний простір для творчого діалогу з країнами, які досягали на той час високого рівня розвитку права та виробили ідеї демократичного устрою держави (насамперед, римська та грецька держави). При цьому торгові угоди для традиційного культурного життя слов'ян нижнього Подніпров'я були, по-перше, предметом власного вибору, по-друге, вони реалізувалися на основі конвенціональної практики. Отже, порівняно з тими купцями, які дотримувалися римського права, руські купці наголошували

¹ Череватюк В.В. Особливості прояву універсальності римського права у правовій системі Київської Русі / В.В. Череватюк // Держава і право. - Вип. 3. - 2007. - С. 90.

² Греков Б.Д. О роли варягов в истории Руси / Б.Д. Греков // Новое время. - 1947. - № 30. - С. 12 - 15.

ли на пріоритетності свого "руського права", яке було звичаєвим, тобто складало невід'ємну культурну традицію.

Отже, на першому етапі становлення держави Київська Русь, князь з дружиною не створює власну правову норму стосовно свого статусу, а служить домовляючись спочатку з представниками купецької верстви, пізніше переходить на службу Віче руських земель. Д. Дорошенко про цей етап трансформації статусу князя в Київській Русі пише: "Нормани на Русі в кінці IX ст. виступають в ролі купецької верстви, яка торгувала, а не грабувала"¹. Нова доба породжує державну структуру влади руських земель нового типу з виразною системою ієрархічної залежності військово-охоронної служби (князь з дружиною). Виникає принципово нова ситуація в розгортанні державних інститутів влади, адже починає функціонувати на договірній основі князівська ієрархізована структура, яка виходить за межі Полянської землі з центром у Києві і доходить до автономних земель-полісів, у межах яких Віче було єдиним верховним органом влади.

Договірна система Віче з князем, якщо її тлумачити в суто юридичній площині, є конвенцією, що означає договір. У правовій теорії Гегеля договір є своєрідним посередництвом, сутність якого полягає в тому, що дві суб'єктивні волі, домовляючись про співпрацю, формують спільну волю, яка й становить сферу договору². З цього випливає, що влада князя, його дружини та адміністративної частини ґрунтується на договорі з Віче й на формальностях, які роблять його здатним і чинним. Однією з таких формальностей є укладання "ряду". Писемне свідчення про укладання "рядів" знаходиться в літописі від 1146 р., де вказується, що князь Ігор бере зобов'язання перед народом не чинити суд самовільно, не робити насильства, усувати тих, хто чинить свавілля. Обидві сторони – князь і представники Віче – стверджували "ряд" цілуванням хреста³.

Таким чином, вступ князя у володіння після його обрання Віче передбачає договір ("ряд"). Це означає, що компетенція князя визначається "рядом". Гегель називає подібні правові акти "вступу у володіння" обертянням "договору для себе"⁴. Цю процесуальність можна назвати підґрунтям права на компетенцію князя в межах руської землі визначену Віче, яке було вищим державним органом, через який реалізувався суверенітет⁵. Державний суверенітет земель-полісів залежав від Віче, а не від князя. Терміни

¹ Дорошенко Д. Історія України / Д. Дорошенко.: в 2 т. - Т.1. - К.: "Глобус", 1991. - 238 с.

² Гегель Г.В. Основи філософії права або Природне право і державознавство / Г.В. Гегель. - К.: "Юніверс", 2000. - С. 79.

³ Чубатий М. Огляд історії українського права / М. Чубатий. - Ч. 1. - Вид. 3. - Мюнхен, 1947. - С. 16 - 19.

⁴ Гегель Г.В. Основи філософії права або Природне право і державознавство / Г.В. Гегель. - К.: "Юніверс", 2000. - С. 89 - 90.

⁵ Вернадський Г.В. Киевская Русь / Г.В. Вернадський. - Тверь - Москва, 1996. - С. 211.

"земля" і "народ" в Київській Русі вживався як синонім терміну "держава", у той час коли термін "княжити" відноситься до форми правління¹.

Розвиток і ускладнення князівського інституту державної влади Київської Русі з часом надавало йому завершеного характеру. На початковій стадії становлення князівського владного військово-охоронного осередку державного устрою Київської Русі найважливішою компетенцією князя було формування професійної дружини з числа воїнів, які добровільно йшли на службу, забезпечення дружини відповідними ресурсами для виконання обов'язку захищати руські землі. Зрозуміло, що для князя, його дружини та Віче міст руських земель найдоступнішим і загально-визнаним механізмом звичаєвого права був договір. Ця правова норма набула чинності завдяки існування чисельних купецьких корпорацій, представники яких знали норми візантійського і хазарського права. Адже обмін великими товарними потоками реалізувався в державах на той час через договір як юридичний процес. Гегель пише, що "договір передбачає, що ті, хто укладає його, визнають один одного особами й власниками... визначення волі в договорі залишається у спілці з іншою "волею"².

Договірними сторонами були, з одного боку, "земельна автономія, суверенна громада, котра обіймала владу над своєю землею", з другого – князь, його "одноосібна влада, сперта на дружину"³. "На першому плані серед різних функцій Віче, – пише М. Грушевський, – покликання і обрання князя, схвалення його чи утвердження і усунення"⁴. Отже, влада князя спирається на існуючі в руських землях звичаєво-правові підстави. "До-сить важливо, що правоздатність громади відносно покликання та ут-вердження князів визнавалася ними самими"⁵. Наскільки можна судити з історичних джерел, ця норма була визнана як членами князівських ро-дин, так і громадою міст. Літопис засвідчує непоодинокі факти, коли Віче окремих земель не давало згоди деяким князям посісти "стіл". Так, приміром, коли Святополк II Київський висловив бажання пропонувати Новгороду на посаду князя свого сина, новгородські послы заявили: "Нас послали к тебе, о князь, с точним наказом, что нашему городу не нужен ни ты, ни твой сын"⁶.

Віче, укладаючи "ряд" з князем, регламентує його державно-владні функції дуже жорстко. Наприклад, у 1146 р. Віче Києва обговорювало

¹ Вернадський Г.В. Киевская Русь / Г.В. Вернадський. – Тверь – Москва, 1996. – С. 190.

² Гегель Г.В. Основи філософії права або Природне право і державознавство / Г.В. Ге-гель. – К.: "Юніверс", 2000. – С. 89 – 90.

³ Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / М.С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 301.

⁴ Там само. – С. 303.

⁵ Там само. – С. 304.

⁶ Вернадський Г.В. Киевская Русь / Г.В. Вернадський. – Тверь – Москва, 1996. – С. 216.

зловживання князівських чиновників і вирішило "вимагати від князя Ігоря гарантії на майбутнє від будь-яких проявів зловживань владою"¹. На думку П. Володимирського-Буданова, становлення адміністративного урядування в Київській Русі залежало від їх історичного розвитку. Кожна руська земля мала два ієрархічно організовані адміністративні органи влади². Народні збори міст і сільських громад зберегли за собою право призначати урядовців, зокрема тисяцького у великих містах. Кожна вулиця ("ряд") міста обирала собі старосту (голову), мешканці міста обирали соцького і старосту. Для розподілу і збору податків обиралися "добрі люди", соцькі і десяцькі³. Пізніше тисяцьких призначали князі. Проте, тисяцький, отримуючи посаду від князя, вважався воєводою міського війська (тисячі), яка протистояла дружині князя. Тисяцький "виступав від імені народу"⁴.

Князю належала провідна роль у політичній інтеграції автономних самоврядних земель в єдину територіально-адміністративну державну цілісність. Характерно, що київський князь, з одного боку, представляв вищу посаду військово-охоронної служби Київської землі, з іншого – виконував консолідаційну функцію, оскільки саме через нього встановлюються державницько-охоронні взаємини інших руських земель, де є його представник – князь з дружиною. Саме завдяки князівсько-дружинному інституту державної влади формуються загальні руські кордони, а ієрархічний статус військових формувань стає дуже важливим для єдності всіх земель руських, хоча в цій ієрархічній структурі окремішні князівські адміністративні органи влади підпорядковувались лише князю окремої землі.

Керівниками державних структур Київської Русі був київський князь. З одного боку, він виконавель волі Віче Київського патріархату, залучений у державний орган влади – військово-охоронну службу руських земель, з іншого – спираючись на звичаєво-правову династичну норму, князь покликаний зміцнювати порядок та розширювати військово-охоронну співпрацю з іншими руськими землями, інакше кажучи, князь Київський формує державно-нормативну структуру, яка репрезентує територіально-державницький простір, котрий трансформується у державу. Це конструювання державного русько-земельного простору, важливою складовою якого стала князівська влада з її сімейною спадковістю, що було ініційовано найбільш дієвим політичним суб'єктом – купецькою соціальною верствою, яка економічно тісно поєдналася з впливовими групами торгівельних міст.

Таким чином, Київська Русь як держава є продуктом життєтворчості активної частини суспільства, яка мала спільні інтереси у розвитку внут-

¹ Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя / М.С. Грушевський. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 306.

² Владимирський-Буданов П.Ф. Обзор истории русского права / П.Ф. Владимирский-Буданов. – К., 1907. – С. 75 – 80.

³ Вернадський Г.В. Киевская Русь / Г.В. Вернадський. –Тверь – Москва, 1996. – С. 221.

⁴ Там само. – С. 207.

рішньої і зовнішньої торгівлі. "Один з найважливіших моментів внутрішнього розвитку держави і народів, є їх зовнішні відносини. Без перебільшення можна сказати, що зовнішня політика керує внутрішньою, в кожному разі вона має першість перед внутрішньою"¹. Торгово-монетарна економіка цілком і повністю підпорядкувала системну інтеграцію руських земель у військово-політичну федерацію навколо Києва. У межах Дніпровського водного торговельного шляху "з Варяг до Візантії" Київ кристалізував певні наскрізні державні інститути влади прилеглих руських земель. Деякі з них були інтегровані швидше, інші пізніше. Так, в договорах Олега з Візантією перераховані міста та їх воєводи, які легітимно вписані в їх статтях, і зобов'язані були виділяти ресурси на утримання руських купців окремо по містах"².

Показовим є й те, що найпоширенішими серед давньоруських правових норм є ті, що регламентували торгівлю, кредит, банкрутство. "Руське торговельне право Київської доби мало міжнародний аспект, оскільки відносини між руськими та іноземними купцями регулювалися низкою міжнародних угод і договорів"³, – наголошує Г. Вернадський. Гарантом дотримання міжнародних правових угод у Київській Русі був князь, котрий репрезентував її у міжнародних відносинах. "Княжа влада – це повсякчасний державний інститут, – пише В. Сергєєвич, – а Віче – політичний інститут самоврядування територіальних громад, волостей"⁴, де князь був і адміністратором і суддею. Рада бояр мала дорадчий голос, хоча й була невід'ємною складовою княжої адміністрації.

Загалом, князівський інститут влади був ланкою у державному політико-правовому просторі руських земель. Державницька система періоду Київської Русі засвідчує, що Віче мало перевагу над інститутом князя, свідченням чого є використання спеціальної термінології: "сотворите вѣче", "совѣет сотворити", "совѣет совѣещати", "съеде на столѣ", "посадить на столѣ" тощо. Упродовж існування князівської влади в Київській Русі окремі землі так і не входили до складу спільного народоправного державного органу влади, і не підпорядковувались спільним законам. Об'єднуючою ланкою був лише родинний зв'язок князів. Характеризуючи державно-політичну єдність Київської Русі відомий дослідник-економіст М. Довнар-Запольський писав: "Політичне й економічне панування Києва тривало рівно до тої пори, поки Київ утримував значення центру, тобто – у другу добу арабської торгівлі і в першу візантійської. Занепад арабської торгівлі почав розхитувати становище Києва й утвореної навколо нього

¹ Мазепа І. Підстави нашого відродження / І. Мазепа. – Мюнхен, 1946. – С. 21.

² Вернадський Г.В. Киевская Русь / Г.В. Вернадський. – Тверь – Москва, 1996. – С. 133.

³ Там само. – С. 133.

⁴ Сергєєвич В.И. Русские юридические древности / В.И. Сергєєвич. –Л., СПб., 1900. – Т. II. – С. 119.

єдиної держави. Київ як політичний центр утримує за собою вплив тільки до тої пори, доки ще має значення візантійська торгівля¹.

Князівська гілка влади в державній організації Київської Русі презентована торгівельно-правовою культурою, безпосередньо пов'язана з наявними інститутами влади і правом тих держав, з якими купецькі корпорації руських міст вели торгівлю. Причому, договірно-правові засади, спрямовані на захист інтересів купців, перенеслися у нову державно-територіальну площину, в новий економічний і політичний простір, в якому сформувалися народовладні традиції врядування. Договір між Віче і князем – це те культурно-правове підґрунтя, на якому суб'єкти Києворуської державності формували консесуально прийняті, легітимні норми, які не передбачали формальних договірних відносин між князем і боярами, та аристократичних титулів. Всі руські князі належали до династії Рюриківичів, їх взаємовідносини носили характер скоріше міжродинних, ніж феодальних зв'язків, що трактувалися як стосунки між батьком і сином чи між старшими та молодшими братами, а не як між сюзереном і васалом².

Стже, діалектика автономності державних утворень руських земель-полісів та їх підпорядкування єдиному центру – Києву досягалася за рахунок родинної спорідненості князівського інституту влади. Ця влада була складовою частиною народовладних інститутів територіальних громад, діяльність яких регламентувалася договором між різними гілками влади в межах Київської Русі. Означене нами бачення проблеми місця та ролі князя в державному управлінні Древньої Русі дозволило оцінити нам державний механізм створений у X – XII століттях слов'янським етносом, як демократичну державу вільного східнослов'янського населення.

Стаття надійшла до редколегії 29.01.2010 р.

О.В. Сердюк

**СОЦІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МЕТОДОЛОГІЇ
ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ (НА ПРИКЛАДІ СУДУ)**

Постановка проблеми в загальному вигляді В реформуванні правової системи України все частіше актуалізується проблема якості правозастосовчої діяльності як інтегральної характеристики, оцінка якої дозволяє

¹ Довнар-Запольський М. История русского народного хозяйства / М. Довнар-Запольський. – К., 1911. – Т. 1. – С. 357.

² Лисяк-Рудницький І. Историчні есе / І. Лисяк-Рудницький.: в 2 т. – К.: Основи. 1994. – Т. 1. – С. 49.